

ORTAÖĞRETİM SOSYOLOJİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA DİN KURUMU-LAİKLİK VE DERS KİTAPLARINA YANSIMALARI

The Institution of Religion and Secularism in the Teaching Programs and Textbooks of the Course of Sociology

Beyhan ZABUN¹

Geliş Tarihi:17.11.2018

Kabul Tarihi:22.12.2018

Öz

Bu çalışmada 1924 yılından günümüze uygulanan ortaöğretim sosyoloji dersi öğretim programlarında din kurumunun ve laikliğin yer alış durumu incelenmiştir. Türkiye’de ortaöğretimde sosyoloji öğretimi öncelikle 1911 yılında Selanik İttihat ve Terakki İdadisi’nde daha sonra ortaöğretim programlarında yer alarak 1924 yılında yapılmıştır. 1924’ten günümüze 9 farklı program uygulanmıştır. Her programın içeriği kabul edildiği dönemin toplumsal, siyasal özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Bu dönemler tek partili dönem, devrimlerin kabulü ve uygulanması, çok partili dönem, 1960-1980 arası siyasal çatışmalı dönem, 12 Eylül 1980 ve sonrası dönem yoğun toplumsal değişimin başlangıcı olan 1990’lı yıllar ve küreselleşme süreci olarak 2000’li yıllar şeklinde sınıflanabilir.

Din kurumunun öncelikle eğitimin genel amaçları içinde ayrıca sosyoloji dersinin genel ve özel amaçları içinde öğretiminin önemli bir yeri vardır. Bu önem eğitimin siyasal işlevi ile doğrudan ilgilidir ve tartışmalı bir konudur. Laiklik ise hem Türk devletinin temel niteliklerinden birisi hem de tartışmalı konulardan birisi olması dolayısıyla önemlidir. İncelenen programlarda her iki konunun da ayrı ayrı ve birbiri ile ilişki içinde dönemin özelliklerine göre farklı şekillerde ele alındığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ortaöğretim, Sosyoloji öğretimi, Din, Laiklik

Abstract

In the current study the status of the institution of religion and secularism in the programs of the course of sociology that was applied from 1924 onwards was studied. Sociology teaching in Turkey first took place in “Saloniki İttihat ve Terakki High School” in 1911 in the secondary education programs and then in the secondary education program in 1924. Nine different programs were applied from 1924 up to the current time. The content of each program differs depending on the social, political features of the era it was approved. These eras could be classified as one party period, the adoption and application of revolutions, multi-party period, political conflict periods between 1960-1980, 12th September 1980 and afterwards period, 1990s when intensive social change was experienced and 2000s as the process of globalization.

¹ Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Felsefe Grubu Eğitimi ABD Ankara/Türkiye - bzabun@gazi.edu.tr

Teaching the institution of religion firstly within the general objectives of education and also in the general and special objectives of the course of sociology is of importance. This importance is related to the political function of education and is a controversial issue. As for secularism, it is of importance as it is both one of the basic features of Turkish state and also one of the most controversial issues. In the programs investigated, it was found that both of them were studied in different ways depending on the characteristics of the period separately and the relation with each other.

Keywords: Secondary education, Sociology teaching, Religion, Secularism

GİRİŞ

Toplumlar, yetişmekte olan genç kuşaklara kendi kültürlerini, yaşam biçimlerini, geçmişten bugüne dek bütün süreç içindeki yaşam deneyimlerini, yakın ve uzak çevredeki gelişmeleri özellikle sosyal bilimlere giren disiplinler yoluyla öğretip benimsetmeye çalışırken, bir yandan da bu kültürü ve elde edilen yaşantıları, üyesi buldukları uygarlık dünyasındaki yaşam düzeyinin çok daha ilerisine doğru, geliştirerek aktarmaya uğraşırlar. Bütün bunların yapılması ve gerekli her türlü davranışın bireye kazandırılması eğitim yoluyla gerçekleşecektir. Öğretimde amaçlar ihtiyaçlara göre belirlenir. Sosyal bilimlerle ilgili bir program doğal olarak kendi toplumunun ve kültürünün isteklerini ihtiyaçlarını göz önüne almak zorundadır. Bu nedenle, bir bireyin içinde yaşadığı toplumun ihtiyaçlarını bilmesi büyük önem taşır. Toplumun geleceğe yönelik amaçları bu ihtiyaçların belirlenmesi sonucunda kesinlik kazanacak ve o doğrultuda bir eğitim söz konusu olacaktır (Sözer, 1998).

Sosyoloji, insan ilişkilerini, bu ilişkilerden doğan kurumları, toplumsal yapıyı, kültürü ve toplumsal değişmeyi inceleyen bilimdir. Tanımda geçen temel toplumsal kurumlardan birisi de dindir. Öyle ki Dönmezer (1982:215)'e göre Türk toplumu için eksen kurumlar, yani diğer kurumların ona göre şekillendiği kurumlar aile ve dindir. Dönmezer'in bu tespiti ortaya koyduğu yıllara göre sekülerleşen Türkiye'nin toplumsal yapısına rağmen din, yapı içerisindeki merkezi yerini korumaya devam etmektedir (Arslanoğlu, 2012: 126).

Laiklik de aynı şekilde hem din kurumu içinde hem de Türkiye Cumhuriyeti devletinin temel niteliği olması dolayısıyla bütün toplumsal bağlamlarda tartışmalı bir konu olarak varlığını sürdürmektedir. Laikliğin özellikle siyasal bağlamda tartışıldığı boyutları ideolojik, dinsel, tarihsel olarak çeşitlilik göstermektedir ve bu tartışma on yıllardır farklı yoğunluklarda Türkiye siyaset gündemindeki yerini korumaktadır. Öyle ki dönemsel olarak devletin laik niteliği üzerinden yapılan tartışmalar tartışmanın yaşandığı dönemi ya da daha sonraki süreçleri kökten etkileyecek toplumsal değişmelere neden olmaktadır.

Türkiye’de ortaöğretimde sosyoloji öğretimi Ziya Gökalp’in 1911 yılında Selanik İttihat ve Terakki İdadisinde İctimaiyat dersleri okutması ile başlamıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki sürece kadar düzenli olmayan şekillerde ortaöğretim kurumlarında sosyolojinin Türkiye’ye girişi, kabul görüşü, sosyoloji teori ve akımlarının akademik ve entelektüel çevrelerde yer bulmaya başlaması ile 1924 yılında ders, lise ders müfredatı genel çizelgesinde yer almıştır.

Dinin Sosyolojik Öğretimi

Bu çalışma kapsamında ele alınan problem, dinin ve bu kapsamda laikliğin toplumsal bir kurum olarak sosyolojik öğretimi, başka bir deyişle sosyoloji dersinde öğretimi esas almaktadır. Bu bakımdan bizatihi dinin kendisi inanç esasları, kuralları, ibadetleri, törenleri vb. bakımdan din öğretiminden farklı bir yaklaşım ortaya konmuştur. Aynı durum laiklik içinde söz konusudur. Laikliğin tarihsel arka planı, laikliğe ilişkin teorik tartışmalar bu çalışmanın konusu değildir. Sosyolojik olarak din, diğer toplumsal kurumlar gibi – aile, eğitim, ekonomi, siyaset vb.- temel toplumsal kurumlardan birisidir. Yukarıda da değinildiği gibi Türkiye’nin toplumsal yapısı bakımından din ise her bakımdan önemli bir yer işgal eden diğer kurumların ona göre şekillendiği eksen sosyal kurumdur. Dinin sosyolojik öğretimi dinin yapısal olarak temel unsurları, işlevleri, diğer kurumlarla ilişkileri, din kültürü ve toplumsal değişme süreçlerinde din olarak temel başlıklara ayrılabilir. Bu belirlemede yukarıda da değinildiği gibi dinin içeriği ile ilgili teolojik tartışmalar yer almamaktadır.

Temel toplumsal kurumlar olarak siyaset, din ve eğitim kaçınılmaz olarak ilişki içindedir. Kurumların karşılıklı olarak birbirlerini etkilemeleri ve belirlemeleri ve bu çerçevede etkileşimleri ile toplumsal değişmeyi hızlandırmaları bakımından kurumların ilişkisi önem arz etmektedir. Türkiye’de diğer kurumları etkileyen başat kurumlar olarak siyaset ve din Cumhuriyet tarihi boyunca eğitimi kurum olarak doğrudan etkilemiş ve şekillendirmiştir. Bu etkileme en genel anlamda eğitim felsefesi ve bu doğrultuda geliştirilecek ve uygulanacak politikaların belirlenmesinden en dar ve basit anlamda bir ders programının içeriğinin belirlenmesine kadar en üst düzeyde etkili olmuştur. Türkiye’de ortaöğretim sosyoloji dersi öğretim programlarının içerikleri ve toplumsal değişme süreçlerine paralel olarak bu içeriklerdeki değişim dikkat çekmektedir.

Türkiye’de Cumhuriyetin ilanından sonra geliştirilen ilk program olan 1924 programı ve son program olan ve halen yürürlükte olan 2009 programları ile birlikte toplam 9 öğretim programı uygulanmıştır. Program içeriklerinde dönemsel özellikleri yansıtan bazı küçük düzenlemeler de yapılmıştır. Bu programların program geliştirme tekniğine uygunlukları, hâkim olan felsefeler,

ana temalar, problemler, üniteler, konular, konu alt başlıkları ve kavramlar bakımından birbirlerinden temel farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar programların geliştirildiği dönemin siyasal gücünün, dönemsel, toplumsal, ekonomik, kültürel özelliklerinin, toplumsal yapıya egemen iç – dış unsurların, uluslararası gelişmelerin özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Programların geliştirildiği dönemler, Cumhuriyetin ilanı, tek parti dönemi, Atatürk dönemi, İnönü dönemi, çok partili hayata geçiş, 27 Mayıs 1960 İhtilali, 1960-1980 arası toplumsal çatışmalar dönemi, 12 Eylül 1980 Darbesi, toplumsal değişimin içerik ve yoğunluğu bakımından 1990’lı yıllar ve küreselleşmenin bir süreç olarak etkilerinin somut yaşandığı 2000’li yıllardır.

1924 Programı

1924’teki lise programında “İçtimaiyat” dersinin içeriği 1920’de Fransa Eğitim Bakanlığı’nın öğretmen okulları için hazırladığı program örnek alınarak hazırlanmıştır. Bu programda konular birey ve toplum ilişkisi hakkındaki giriş bilgilerinden sonra başlıca üç bölüme ayrılmaktadır. Bunlar sırasıyla iktisat sosyolojisi konuları, aile sosyolojisi konuları, siyaset sosyolojisi konularıdır. Programın sonunda din, sanat ve toplum ilişkisine de değinilmektedir (Tan, 1987: 172).

Program, sistematığı, şekil unsurları ve içeriği bakımında program geliştirme ilkelerine uygun bir program değildir. Konular listesi özelliği taşıyan programda sadece üniteler belirtilmiştir. Programla ilgili en temel sorun Fransa’dan alınmış olmasıdır. Bir bilim olarak sosyolojinin temel konu, kavram ve problemleri açısından sorun teşkil etmese de bu durum sosyal bilimlerin içinde bulunulan toplumsal yapı ve bu yapının özelliklerine uygunluk bakımında büyük bir çelişki ortaya koymaktadır. Dönemin genel olarak toplum ve bilim anlayışına uygun bir yaklaşımla bilimsel sosyolojik içerikten çok yeni yaratılmaya çalışılan toplumun öngörülen özelliklerinin ele alındığı ideolojik bir içerik dikkat çekmektedir.

Dinin sosyal bir kurum olarak program çerçevesinde olmasa da bu doğrultuda Mehmet İzzet tarafından yazılmış dönemin ders kitabında nasıl ele alındığı şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: “İçtimaiyat Bakışından Din” ana başlığı altında dinlerin nasıl ortaya çıktığına dair ilk açıklamalar iklim, iktisadi şartlar ve dinleri kuranlar alt başlıkları şeklinde ele alınmıştır. Bu bağlamda tarihselci, evrimci, pozitivist bir içerik dikkat çekmektedir. “Her Dinin Esaslı Unsurları” alt başlığında dinin sosyal bir gerçeklik olarak ele alınması gerektiği belirtilirken animizm, totemizm ve naturalizm daha detaylı anlatılmasına, Budizm ve Konfüçyüs’den övgü ile bahsedilmesine rağmen Yahudilikten dört cümleden oluşan bir paragraf, Hıristiyanlık ve

İslamiyet'ten ise “*Katoliklik, İslam da alemşümül dinler arasında sayılabilir*” şeklinde bir cümle ile söz edilmiştir (Mehmet İzzet, 1931:191-199). Henüz ilke olarak kabul edemediği için program çerçevesinde ve bu doğrultuda yazılan ders kitabında laiklik konusu ele alınmamaktadır.

1924 programında dinin yer alış şekli tarihsel olarak dönem özellikleri ile tartışılabilir ancak bu tartışma Cumhuriyet dönemi ile sınırlandırılacak bir tartışma değildir. Alt yapısı geç Osmanlı modernleşmesine de dayanan bir tartışma ile bilimci, toplumsal evrimci ve pozitivist bir yaklaşımın bütün politikaların belirlenmesinde benimsenen genel bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Bu yaklaşım eğitim programlarının içeriğinin belirlenmesinde de doğal olarak somutlaşmıştır. Program kapsamında dinlere daha çok beşeri inanç sistemleri olarak yaklaşılması Musevilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'e ise hemen hemen yer verilmemiş olması bu yaklaşım dolayısıyla açıklanabilir.

1935 Programı

1924 programına benzer şekilde konular listesi şeklinde oluşturulan 1935 programında din konusu “Sosyoloji Nokta-i Nazarından Din” başlığı altında “Din-İlim-Sanat: Din, ilim, sanatın iptidai şekilleri ve tekamülü” ve “Dinin İçtimai Vazifesi” başlığından oluşmaktadır. Cumhuriyetin kuruluş sürecinin tamamlanmış olması, toplumsal dönüşüm ve reformların etkisi programda somut olarak görülmektedir. 1924 programı yaklaşımına benzer şekilde ama ondan daha vurgulu bir biçimde evrimci yaklaşım ortaya konmuştur. Dönemin diğer felsefe grubu dersleri programlarında, örneğin mantık dersi öğretim programında da bu yaklaşım açık olarak görülmektedir (Duman ve Başarer, 2017: 274-280). Program içeriğinde detaylandırılmayan konu program doğrultusunda Necmettin Sadak tarafından yazılan lise sosyoloji ders kitabında “Din ve Laiklik” başlığı altında ele alınmıştır.

Sadak kitabın temel bölümlerinden birisini oluşturan Din ve Laiklik başlıklarında pozitivist bir din anlayışı ortaya koymuştur. Dinlerin kökeni tartışmasında 20. yüzyılda ilkel topluluklar üzerinde batılı araştırmacıların yaptığı çalışmalardan örnekler vererek genel içeriği oluşturmuştur. İkel ve beşeri dinlerinin kurallarını, törenlerini ayrıntılı olarak tanıtan Sadak, ilahi dinlerin daha çok tarihsel olarak ne gibi toplumsal sorunlara neden olduklarına ilişkin örnekler vermiştir. Bu örnekler arasında Kurtuluş Savaşında Müslüman-Arap toplumların neden Türk halkına destek olmadığı uzun bir tartışma ile ele alınmıştır.

Sadak (1937:115)'a göre dinsel anlamda toplumsal evrimin son ve en olgun aşaması laikliktir yani kendi ifadesi ile: ***“Dinin tekâmülü çok mühim ve yeni bir hadise ile tamam olmuştur:***

Laiklik” şeklindedir. Bu bölümde Cumhuriyet Halk Partisi Parti programı ayrıntılı olarak şu şekilde tanıtılmıştır:

- Halk Partisi programının devletin idaresine ait kanun ve nizamında ilim ve fennin muasır medeniyete temin ettiği esas ve şekiller hakimdir.
- Din telakkisi vicdanidir. Parti, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ayrı tutmayı milletimizin medeni terakkisinde milletimize karşı bir muvaffakiyet amili götür

Sadak’a göre bu çerçevede Cumhuriyet Halk Partisi teokratik ve dogmatik yani mezhebi ve nassi görüşlere itibar etmeyen, ilme, fenne göre hareket eden metafizik endişeleri değil dünya ihtiyaçlarını dikkate alan bir partidir. Sadak (1937:120)’a göre *“İddia edilebilir ki: Programın bu birkaç satırı ile ifade edilen tekamül Türk inkılabının en muazzam, en şerefli sayfasıdır.”*

Programda ilke olarak belirlenen ve içerik olarak ders kitaplarında somutlaşan Cumhuriyet Halk Partisi parti programının tanıtılması din başlığı altında bu şekilde olmuştur. Bu noktada dönemin siyasal özellikleri ile açıklanabilecek olan yaklaşım, eğitimin siyasal işlevine yönelik olarak ancak bilimsel ve sosyolojik olmayan bir yaklaşımla bu şekilde ortaya konmuştur.

1937 Programı

Felsefe grubu derslerini genel bir başlık altında daha detaylı düzenleyen ilk program 1937 programıdır. Programda felsefe, sosyoloji, psikoloji ve mantık derslerinin amaçları ayrı ayrı ayrıntılı olarak verilmiştir. Bu amaçlar eğitimbilimsel amaçlar olmaktan eğitimin ideolojik işlevi doğrultusunda yine dönemin özelliklerine göre şekillenmiş amaçlardır. Programın 17. amacında:

“Din meselesine türlü noktadan bakım kabil olduğu anlatıldıktan sonra sosyoloji bakımından din meselesi üzerinde durulacak, ulusal devletin laik olmasını doğuran sebeplerin anlatılacağı” belirtilmiştir.

Program doğrultusunda Cemil Sena Ogun tarafından 1943 yılında yazılan ders kitabının içeriğinde Din Sosyolojisi konusu şu alt başlıklardan oluşmaktadır:

- Asri Devlet ve Din
- Dinin Karakterleri
- Dinlerin Çeşitlenmesi
- Dinlerin Menşei: Animizm, Naturizm
- Dinlerin Evrimi
- Laiklik Nedir?

Bu başlıklar altında dine sosyolojik bir yaklaşımın ortaya konulamadığı görülmektedir. Örneğin dinin neden sosyal bir olgu olduğu, işlevleri, diğer kurumlar üzerindeki etkileri ya da bu kurumlardan nasıl etkilendiğine dair bir içerik ders kitaplarında yer almamaktadır. Bir kısmı

bilimsel dayanakları sağlam olmayan mitolojik, tarihsel, önemli bir kısmı ise ideolojik olan içerikte laiklikle ilgili vurgu şu şekilde dikkat çekmektedir:

“Laiklik dinsizlik demek değildir. Din ile devletin ayrılması, dinin ortak bulunçtan bireysel bulunca geçmesi demektir. Eğer laik anlayışa malik olmasaydık şapka giyemezdik ve kıyafetimizi medeni alemin kıyafetine sokamazdık. Kadınları çarşaf ve peçeden kurtaramaz, toplumsal hayattaki serbestiye mazhar kılamazdık.”

1952 Programı

1952 programı önceki programlara benzer şekilde konu listesi niteliğindedir. Program, Cemiyet Olayları, Sitelere Kadar Cemiyetler, İlerlemiş Cemiyetler olmak üzere üç ana üniteden oluşmaktadır. Bu çerçevede henüz Genel Sosyoloji ya da Sosyolojiye Giriş, temel kavram ve problemler yaklaşımından uzaktır. Program içeriği daha çok tarihsel antropolojik bir karakteristik sergilemektedir. Toplumsal evrimci bir yaklaşımla oluşturulan kapsamda din konusu:

- İlk Cemiyetlerde Din Hayatı
- Din Hayatı Bakımından Toprağa Yerleşmiş Cemiyetlerin Evrimi
- İlerlemiş Cemiyetlerde Din Hayatı

başlıklarından oluşmaktadır. İlerlemiş Cemiyetlerde Din Hayatı konusunun nasıl işleneceğine ilişkin açıklamada, *“Laiklik prensibi de izah edilecek, bu prensibin türlü sosyal kurumlara etkisi üzerinde durulacaktır”* ifadesine yer verilmiştir.

1957 Programı

1957 yılında güncelenen program içeriğinde din kurumu ile ilgili herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir. Program kapsamındaki değişim daha çok program geliştirmenin şekil unsurları açısındanadır. Din kurumu ile ilgili başlıklar yukarıda da değinildiği şekli ile aynı kalmıştır. 1952 ve 1957 programları doğrultusunda Hatemi Senih Sarp tarafından yazılan lise sosyoloji ders kitabında “İlkel Cemiyetlerde Din Hayatı” başlığı altında tarihsel antropolojik bir yaklaşımla totemcilik detaylı olarak anlatılmıştır. Eski Türklerde totemcilik ve totem törenleri de alt başlık olarak ele alınmıştır. “Din Hayatı Bakımından Toprağa Yerleşmiş Cemiyetler” başlığı altında etnografik ve antropolojik bir yaklaşımla manizm ve Eski Roma, Antik Yunan, Mısır ve İslamiyet öncesi Arap toplumlarında görülen çok tanrılı dini yaşayış incelenmiştir. Metin içerisinde devlet, milliyetçilik vb. konuların ele alındığı belirli başlıklarda (Sarp, 1958: 71), *“dinciliğin”* zararları vurgulanmaktadır.

“Bugünkü Devlet” başlığı altında “Bugünkü Devlet Hakimiyetini Dinden Almaz, Laiktir” alt başlığı yer almaktadır ve bu kapsamda laikliğin nasıl *“bir toplumsal değişimin ve dini yaşamın*

evriminin sonucu olduğu” ayrıntılı şekilde işlenmektedir. “Din Hayatı” başlığı altında toplumsal bir kurum olarak din ile ilgili herhangi bir içeriğin yer almadığı ana ünite, “Laikliğin Meydana Gelmesi”, “Laikliğin Sosyal Kurumlar Üzerindeki Tesirleri” ana başlıklarından oluşmaktadır (Sarp, 1958: 87-90).

1960-1980 arasında köklü program değişiklikleri yerine program içeriğinde ve bu doğrultuda yazılması gereken ders kitapları içeriklerinde değişikliklere gidilmiştir. Ancak bu değişiklikler sistematik ve şekil açısından program değişikliğinden daha kapsamlı da olabilmektedir.

1970 yılında Osman Pazarlı (1970) tarafından yazılan Lise Sosyoloji ders kitabında “Din Sosyolojisi” kitap içerisindeki on bir ana bölümden birisini oluşturmaktadır. Kurumlar sosyolojisi yaklaşımı ile hazırlanan kitapta dinin diğer toplumsal kurumlarla birlikte müstakil olarak ele alınması önem arz etmektedir. Bu kapsamda “Din Sosyolojisi” bölümü:

- Din Probleminin Önemi
- Dini Olayın Tanımı ve Analizi
- Animizm – Naturizm
- Dinlerin Evrimi
- Dinin Sosyal Rolü (Din ve Toplum, Laiklik alt başlıklarından oluşmaktadır.)

ana başlıklarından oluşmaktadır. Sosyolojik bir sistematığın ortaya konulmaya çalışılan içerikte dönemsel-siyasi şartlara bağlı olarak yoğun ideolojik bir içerik dikkat çekmektedir. Bu çerçevede devlet, aile, kadının sosyal statüsü vb. birçok konuda din kurumuna olumsuz atıflar yapılmaktadır. Bu bağlamda bütün metin boyunca yapılan Cumhuriyet ve Osmanlı mukayesesi aynı şekilde İslam öncesi ve sonrası Türkler karşılaştırması dikkat çekmektedir.

1976 Programı

27 Eylül 1976’da sosyoloji dersi öğretim programında değişikliğe gidilmiştir. Tebliğler Dergisinde yayımlandığı şekli ile dönemin program geliştirme çalışmaları ile örtüşmeyecek bir çelişki ortaya koyacak şekilde bir programdan çok konular listesi şeklindedir. Programın başında amaçlara yer verilmiştir ancak bu amaçlar pedagojik, eğitimbilimsel ya da eğitimin siyasal işlevi doğrultusunda işlevler olmaktan çok dönemin toplumsal çatışma ortamından kaynaklı ideolojik bir içeriktir. Program, Sosyal Yapı, Sosyal Değişme ve Uygulamalı Sosyoloji ana ünitelerinden olmaktadır. Bu çerçevede Türkiye’de ilk kez bu program ile benimsenmiştir. Programda Genel Sosyoloji ya da Kurumlar Sosyolojisi yaklaşımı benimsenmemiştir. Bu bakımdan Din, toplumsal bir kurum olarak programda yer almamaktadır. Program 1 yıl uygulandıktan sonra yürürlükten kaldırılmış, belirli revizyonlarla değişen 1957 programına geri dönmüştür. 1978 yılında Selman Erdem tarafından yazılan

Sosyoloji ders kitabında Din Kurumu başlığı 2 sayfa yer almaktadır. “Din ve Laiklik” ana başlığından oluşan bölüm:

- Dini Değerler
- Dinin Tanımı
- Laiklik
- Laikliğin Sosyal Kurumlara Etkisi (Bilim ve Öğretim Kurumları, Hukuk ve Ahlak Kurumları) alt başlıklarından oluşmaktadır.

1986 Programı

Program geliştirme genel unsurları bakımından teknik anlamda geliştirilen ilk sosyoloji dersi öğretim programı 1986 programıdır. Programın genel amaçları, özel amaçları, üniteleri, konuları, konu ana başlıkları, konu alt başlıkları ve temel kavramları dönemin program geliştirme yaklaşımına uygundur. Program 12 Eylül 1980 askeri darbesinin etkisi ile şekillenen dönemin siyasal yapısının özelliklerini yansıtır niteliktedir. Daha önceki programlardan bariz bir şekilde farklılaşan içerik yeni bir yaklaşım ortaya koymuştur. Bu çerçevede de daha önce değinildiği gibi bilimsel-sosyolojik olmaktan öte ideolojik bir yaklaşımla şekillenmiştir.

Programda Din, Kültürel Unsurlar Açısından Temel Toplumsal Kurumlar ünitesi altında:

- Dinin Kökeni ve Din Kurumu
- Dinin Fonksiyonları
- Din ve Sosyal Düzen
- Din ve Laiklik
- Laikliğin Genel Esasları ve Temel Amaçları
- Atatürkçü Düşüncede Laiklik Kavramı
- Din ve Vicdan Hürriyeti alt başlıklarından oluşmaktadır.

1995 Programı

Dünyanın ve Türkiye'nin yaşadığı toplumsal değişme süreçlerine paralel olarak daha bilimsel bir yaklaşımla hazırlanan ilk sosyoloji dersi öğretim programı 1995 programıdır. Program genel yaklaşım, yöntemi, sistematığı ve temel unsurları ile program geliştirme tekniğine uygundur. Genel Sosyoloji ve Kurumlar Sosyolojisi yaklaşımı ile hazırlanan programda din temel toplumsal kurumlardan birisi olarak müstakil bir başlık altında ve doğrudan ya da dolaylı ilgili olduğu diğer konularda da değinilerek içerikte ele alınmıştır. Din kurumu programda “Din Kurumunun Yapısını Kavrayabime” amacı ve

- Sosyolojide dinin ele alınış biçimlerini açıklama
- Sosyolojide dinin kökenleri ile ilgili totemizm, anemizm, naturizm, monoteizm, politeizm gibi görüşleri açıklama
- Dinin toplumsal ve psikolojik işlevlerini açıklama
- Geçmişten günümüze din ve toplumsal düzen ilişkisini açıklama

- Din ve laiklik ilişkisini kavrayabilme, örnekle açıklayabilme
- Atatürkçü düşüncede laiklik anlayışını açıklama
- Din ve vicdan hürriyetinin önemini açıklama
- Anayasada yer aldığı şekli ile laiklik kavramını açıklama öğrenci davranışlarından oluşmaktadır.

2009 Programı

2009 yılında geleneksel program yaklaşımının yerine yapılandırmacı yaklaşımı esas alan ve büyük ölçüde içeriğin belirlenmesini öğretmen ve öğrenci etkinliklerine bırakan yeni bir program geliştirilmiştir. Kurumlar Sosyolojisi ana ünitesinin temel konularından olan din kurumu başlığı altında ünitenin genel kazanımları öğrenci davranışları ve öğretim etkinlikleri bakımından şu şekilde belirtilmiştir (MEB, 2009):

- Dinin toplumsal yaşamdaki önemini kavrar.
- Dinin toplumsal yaşam açısından bütünleştirici, doğru davranışlara yönlendirici ve genel olarak toplumsal yaşama olumlu katkıları vurgulanır.
- Sosyolojinin din olgusunu ele alış biçimine vurgu yapılır.
- Din ve laiklik kavramlarının ilişkisini yorumlar.
- Atatürkçü düşünce sisteminde laiklik anlayışını ortaya koyar.

Program içeriğinde örnek etkinliklere de yer verilmiştir. Bu etkinlik din-laiklik ilişkisi kazanımına yönelik olarak verilmiştir ve şu şekildedir:

- Atatürk'ün sözleri kartlara yazılır. Bunların içinden laiklikle ilgili olanları öğrencilere buldurulur. Kartlar tahtaya asılır. Sözler üzerinden Atatürk'ün Din ve vicdan hürriyeti ve laiklik konusundaki düşünceleri öğrencilere yorumlatılır.
- Din ve vicdan özgürlüğünün teminatı olarak laiklik kavramı ele alınır.
- Atatürk'ün laiklik ve din konusundaki görüşleri ve sözlerine yer verilir. Laikliğin anayasada yer alma süreci açıklanır.

SONUÇ

Eğitimin siyasal işlevi doğrultusunda yapılacak öğretim etkinliklerinin ve içeriğin düzenlenmesine yönelik olarak öğretim programlarının içeriği de bu çerçevede düzenlenir. Öğretim programları milli eğitimin genel amaçlarının, okul türünün amaçlarının gerçekleştirilebilmesi için hazırlanan programlardır. Program içerikleri içinde bulunulan toplumun yapısı, tarihi, siyasal-ideolojik özellikleri ve toplumsal değişme süreçlerine göre farklılık gösterir. Türkiye'de de öğretim programları hazırlandıkları dönemin siyasal özelliklerinden doğrudan etkilenmiştir. Bu etki sosyoloji dersi öğretim programlarında doğrudan ve apaçık görülmektedir. 1924'ten günümüze uygulanan 9 farklı sosyoloji öğretim programı hazırlandıkları dönemin siyasal, toplumsal özelliklerini doğrudan yansıtmaktadır.

Özellikle toplumsal bir kurum olarak din ve en az din kadar tartışmalı bir konu olarak laikliğin sosyoloji dersi öğretim programlarında yer alış şekli, ne kadar ve hangi yaklaşımla ele alındığı, hangi konu ve kavramların öncelendiği, hangilerinin dikkate alınmadığı ve içerikte ele alınmadığı bakımından çok temel farklılıklar göstermektedir. Program içeriklerinin farklılaşması çözümlenirken programın geliştirildiği dönemin tarihsel-sosyolojik özellikleri ve dönemin siyasal iktidarının ideolojisi ve politikaları gözden kaçırılmamalıdır. Bu noktada ise sosyoloji dersi öğretim programlarının her birinin kabul edildiği yıllar yaklaşık olarak Türkiye'nin devrimsel nitelikte köklü toplumsal değişimler yaşadığı dönemlerdir.

1924 yılından 1952 yılına kadar uygulanan üç farklı programın içeriğinde din kurumu, Cumhuriyet'in kuruluşu ve sonraki süreçte gelişen olaylara göre bilimsel olmaktan çok ideolojik bir yaklaşımla ele alınmıştır. Din kurumunun pozitivist bir yaklaşımla daha çok ilkel ve beşeri inanç sistemlerinin tarihsel çözümlemesi şeklinde ele alınması programlar doğrultusunda yazılan ders kitaplarında içerik olarak somutlaşmaktadır. Bu noktadaki ilginç durum ise 1935 programında ilke olarak belirlenen, Cumhuriyet Halk Partisi programının ders kitaplarında tanıtılması uygulaması, din kurumuna dönemsel olarak nasıl yaklaşıldığının ve laikliğin devletin temel niteliği olarak nasıl tanıtılması gerektiğinin içeriği şeklinde somutlaşmasıdır.

Daha önce uygulanan programların içeriklerinin izlerinin görülmesi ile birlikte, 1952 ve 1957 programlarında Demokrat Parti döneminin somut yansımaları görülmektedir. 1976 ve 1986 programlarında, 1960'dan 1980' e kadar yaşanan kaotik toplumsal ortamdan kaynaklanan sorunlara ilişkin bir içerik din kurumu üzerinden ele alınmıştır. Her iki programda da laiklik vurgusu ve bu doğrultudaki kapsamlı içerik dikkat çekicidir. 1986 programı açısından din ve laiklik konusunun diğer bütün programlardan daha ayrıntılı ele alınması ise 12 Eylül askeri yönetiminin etkisi ile belirlenen eğitim politikalarının öğretim programlarına somut yansımalarıdır. 1995 ve 2009 programlarının daha önceki programlara göre görece daha sosyolojik ve bilimsel bir yaklaşım ortaya koyduğu, bu bağlamda da din kurumunun ve laiklik konusunun da aynı yaklaşımla ele alındığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Arslanoğlu, İ. (2001). Ortaöğretimde Sosyoloji Öğretimi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 1-20.

Arslanoğlu, İ. (2001). Ortaöğretimde Sosyoloji Ders Kitapları, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 9(1), 67-80. Duman, E. Z. ve Başarer D. (2017). Cumhuriyet Dönemi Mantık Ders

Kitaplarında Biyoloji Teorileri ve Pozitivizmin Etkileri, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(17), 267-286.

Erdem, S.(1978) Sosyoloji, İstanbul: İş Matbaası.

Mehmet İzzet (1931) İçtimaiyat. İstanbul: Devlet Matbaası.

Pazarlı, O. (1970). Sosyoloji. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Sadak, N. (1937) Sosyoloji. İstanbul: Devlet Basımevi.

Sarp, H. S.(1958) Sosyoloji. İstanbul:İnkılap Kitapevi.

Sözer Ersan; Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilimler Öğretim; Anadolu Üniversitesi Yay. Eskişehir, 1998.

Tan, Mine “Ortaöğretim Kurumlarında Sosyoloji Öğretimi”, Ortaöğretim Kurumlarında Sosyal Bilimler Öğretimi ve Sorunları, T.E.D. Yay. Ankara,1987, sf.167-191.

Zabun, B.(2002). Türkiye’de Ortaöğretimde Sosyoloji Öğretimi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, G.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

1924 Lise Programı, Maarif Vekaleti. İstanbul H. 1340 / 1924

1935Lise Müfredat Programı, Devlet Matbaası İstanbul 1934

1937 Lise Programı, Devlet Matbaası İstanbul 1938

1952 Lise Programı, Devlet Matbaası, İstanbul, 1952

1957 Lise Programı, Maarif Basımevi Ankara 1957

1976 Lise Programı, MEB Basımevi Ankara 1976

1986 Lise Programı, M. E. B. Basımevi Ankara 1987

1995 Lise Sosyoloji Dersi Öğretim Programı, Tebliğler Dergisi, 2455, 1996

2009 Lise Sosyoloji Dersi Öğretim Programı, MEB TTKB, www. ttkb.gov.tr internet adresinden alınmıştır.